

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend. . .

De Reformatie

jaargang 59 / 36

2 juni 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

De vorige week is gesteld dat verslapping en verschraling van het geloofsleven mede gevolg is van te weinig zicht op het leven in Gods verbond. – Dat verbondsleven is verweven met het scheppingsleven. Nadat het verbond door de mens verbroken is heeft de HERE het gehandhaafd als genadeverbond. Zo is het nog steeds van kracht. Het 'nieuwe' verbond is geen ander verbond, maar vernieuwing van het aloude verbond. Het is eenzijdig in zijn ontstaan, maar tweezijdig in zijn bestaan. Bondsbreuk vaagt ook nu nog het verbond niet weg, maar brengt vloek in plaats van zegen.

Leven in het verbond II (slot)

UIT DE SCHRIFT

De ene prediking in Gods schepping I

KERKELIJK LEVEN

In memoriam ds. W. Vreugdenhil

Schoolgeld voor gereformeerd onderwijs

Synode-impressies

KORT GEHOUDEN

Taalgebruik

KUNST

Aensien doet gedencken

PERSSCHOUW

Vrijzinnigen over Samen Op Weg/ Anarchie in de kerk / Huwelijk

Leven in het verbond II (slot)

■ Een eeuwig verbond

Wij zijn in volle eigen verantwoordelijkheid in Gods verbond opgenomen. Toch is dit verbond niet afhankelijk van ons handelen. Het is een eeuwig verbond. Dat wil allereerst zeggen dat de HERE door de geslachten heen zijn verbond bewaart. Aangrijpend wordt ons dat geopenbaard in Ezechiël 36, dat de HERE dat doet om zijns naams wil. Hij zet zijn heilsplan door. Het komt klaar! Het vast gebouw van zijn gunstbewijzen verrijst naar zijn gemaakt bestek.

Maar dat Gods verbond een eeuwig verbond is betekent ook, dat wanneer wij in dat verbond opgenomen zijn, wij er nooit meer van af komen. We kunnen spreken van 'verbondskind tot in de hel'. Deze uitdrukking is rondom 1944 nog al eens gebruikt tegenover de 'synodeleer' van tweeërlei verbond en tweeërlei doop. Er zou een uitwendigen een inwendig verbond zijn, een volle doop en een niet-volle doop. Daar ligt achter de vereenzelviging van verbond en verkiezing als uit-

gangspunt. Alleen de uitverkorenen zouden 555 de echte bondelingen zijn. Wie eigen doop niet aanvaardt, zou slechts uitwendig tot het verbond hebben behoord en zijn doop zou niet een echte, volle doop zijn geweest. Zo'n doop is zelfs wel eens genoemd 'een morsen met water'. – Maar die constructie tast de waarachtigheid van het spreken van de HERE, van zijn beloftewoord aan. Daarmee wordt ook de doop tot een onzekere zaak gemaakt. De bediening ervan wordt beroofd van elke persoonlijk-verzegelende kracht. Tegenover die 'synodeleer', waaraan alle ambtsdienst gebonden werd, is toen de echtheid en eeuwigheid van Gods verbond gehandhaafd, in belofte en eis, in zegen en vloek. Als Petrus spreekt: 'Want voor u is de belofte en voor uw kinderen . . . (Hand. 2 : 39), dan spreekt hij dat tot het volk Israël dat als geheel Christus heeft verworpen. Hij appelleert dan bij dat volk op Gods verbond.

Dat geldt ook hun kinderen, allemaal. Niet alleen hun uitverkoren kinderen. Evenzo in Hand. 3 : 25, als hij zegt: 'Gij zijt de zonen van de profeten en van het verbond, dat God met uw vaders gemaakt heeft . . .' Zo zijn al onze kinderen ook echte bondelingen en elke doop die naar Gods ordening bediend wordt is een volle doop. Krachtens Gods verbondsbeschikking staan zij in de rechtspositie van kinderen van God. Geen van onze kinderen hoeft nog te vragen: 'Mag ik mij wel een kind van God noemen?' Net zo min, of minder nog dat hij mag vragen: 'Ben ik wel een kind van mijn vader en moeder?' Maar alle echte kinderen van God zijn nog geen rechte kinderen van God. Daarvoor is gelóóf nodig en een leven uit het geloof. 'Doch allen die Hem (Christus) aangenomen hebben, hun heeft Hij macht gegeven om kinderen van God te worden, hun, die in zijn naam geloven; die niet uit bloed, noch uit de wil van

het vlees, noch uit de wil van een man, doch uit God geboren zijn' (Joh. 1 : 12, 13). Voor dat kindschap van God is vernieuwing van het hart nodig, wedergeboorte. Die wedergeboorte is het werk van de Heilige Geest. Maar het zaad van de wedergeboorte mogen wij zaaien. Dat is Gods Woord, 1 Petr. 1 : 23. Dat is weer onze verantwoordelijkheid. Dat is allereerst de verantwoordelijkheid van het ouderambt.

Wat een troost, wat een bemoediging ligt daarin, in de eeuwigheid van Gods verbond. Altijd weer wanneer we in zonde vallen mogen we opstaan en tot God als onze Vader gaan, om bij Hem te vinden een liefdevol Vaderhart.

■ Niet de bloedsband is beheersend, maar Gods verbondsbeschikking

We zien ons in de Bijbel duidelijk de verbondslijn getekend, zoals die door de geslachten loopt. Die lijn loopt door het geslacht van Seth, wordt bewaard in het gezin van Noach, voortgezet in het geslacht van Abraham en doorgetrokken in het volk Israël door de verbondsvernieuwing bij de Sinaï.

Dat volk, uit Jakob gesproten, was niet beter dan de volken die voortgekomen zijn uit Ismaël en Ezau. Jakobs nageslacht heeft ook in Egypte afgoden gediend. Het was evenzeer afvallig geworden als het overige nageslacht van Abraham. Niet de bloedsband was beheersend toen God met Israël zijn verbond sloot, maar Gods welbehagen, zijn verbondsbeschikking. Maar de HERE handhaaft wel de eenheid der geslachten, handhaaft in zijn verbond het organisch karakter van zijn schepping. Dat houdt tegelijk in, dat de HERE beslag legt op heel ons leven. Ook op ons vaderschap en ons moederschap. Zo behoren ook onze kinderen tot Gods verbond. Maar dat de bloedsband niet beheersend is, komt ook daarin uit dat ook de slaven van Abraham door de HERE mede in zijn verbond werden begrepen. Al wat tot het huisgezin van Abraham behoorde, wat mannelijk was, moest besneden worden, ook 'wie van enige vreemdeling voor geld is gekocht, doch niet van uw nageslacht is', Genesis 17 : 12. Gods verbond omvatte het hele gezinsverband. Dit geeft ook grond voor de doop van wettig geadopteerde kinderen. Geadopteerde kinderen worden dan niet gedoopt op grond van bepalingen in de nederlandse wetgeving, maar op grond van Gods verbondsbeschikking voor het geheel van het gezinsleven. De nederlandse wetgeving regelt alleen de rechtspositie van het geadopteerde kind in het gezins-

verband, zoals vroeger de koopsom die voor de slaaf werd betaald hem een plaats in het gezinsleven gaf en daarmee binnen de verbondskring.

m Wel kinderdoop - geen kindercommunie

De kinderen van de verbondsgemeente hebben zo recht op het teken en zegel van Gods verbond. Ze behoren gedoopt te worden, want de HERE heeft ook recht op hen. Ze mogen en moeten zijn merkteken dragen. Zo spoedig mogelijk. Uit erkenning van de HERE, die ze als zijn kinderen deed geboren worden. Daar is de doop het teken en zegel van, dat God hen mede in zijn verbond heeft opgenomen. En de doop roept dan tot avondmaalsviering. Daardoor wil de HERE gedurig het verbondsleven met Zich versterken. En die versterking hebben wij nodig, mogen wij niet eigenzinnig afwijzen. Wie weigert deel te nemen aan het avondmaal verloochent zijn doop. Maar voor deelname aan de avondmaalsviering is wel een zekere rijping van het geloofsleven nodig. We worden gedoopt. Maar het avondmaal moeten wij vieren. Dat vraagt direkte geloofsactiviteit, is een geloofshandeling. Daarbij is zelfbeproeving noodzakelijk. In bewust geloof, met erkenning van zonde en schuld moeten we in de tekenen van brood en wijn Christus zelf zien en aanvaarden. We moeten Hem eten als het Brood des levens met de mond van het geloof. Dit alles kunnen kinderen nog niet. Daarom is kindercommunie af te wijzen. De kinderen van de gemeente hebben in beginsel wel recht op het avondmaal. Maar zij kunnen dat recht nog niet uitoefenen zolang hun geloofsleven daarvoor nog niet recht gerijpt is. Maar zij behoren wel bij de avondmaalsviering tegenwoordig te zijn. Zij behoren bij de gemeente die avondmaal viert. En het bijwonen van de avondmaalsviering dient mede om hun geloofsleven te doen rijpen. Door het zichtbare evangelie van het sacrament leren zij het lichaam van de Here onderscheiden. Zien eten doet eten, wekt de honger naar het Brood des levens.

m Verbondsleven is een onzegbaar rijk leven

We moeten ons gedurig weer voor ogen stellen en er ons rekenschap van geven dat het leven in Gods verbond een onzegbaar rijk leven is. Het gaat er zeker maar niet om dat wij later in de hemel komen. Eerst is er het leven hier en nu, het staan en leven in het kindschap van God. Wat is er rijker dan kinderen van God te mogen zijn? Zo mogen wij door het leven gaan: als aan Gods Vader-

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur),
DS. C. J. SMELIK,
DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS,
PROF. DR. J. DOUMA,
PROF. J. KAMPHUIS,
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de
Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99, 6050 AB te Hattem.

ADMINISTRATIE:
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040
Postbus 25, 4460 AA Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming
van de uitgever is het niet toe-
gestaan artikelen uit dit blad over
te nemen.

Abonnement: f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-
post).
Lossennummers f 1,40 (excl. porto).

hand, omringd door zijn liefde en zorg. Alles wat op ons aankomt gaat eerst door die ring van liefde. Daardoor wordt alles wat kwaad voor ons is uitgezuiverd en omgezet in goedheid en zegen. Zo kunnen wij toch altijd het leven aan. Wat zingt Mozes daarvan, van de leiding van Gods volk 'in een land van steppen, in een woest land van gehuil in de wildernis'. Wat een lofzang: 'Hij beschutte hem, lette op hem, bewaarde hem als zijn oogappel. Als een arend, die zijn broedsel opwekt, over zijn jongen zweeft, zijn wieken uitspreidt, er een opneemt en draagt op zijn vlerken, zo heeft de HERE alleen geleid . . .' (Deut. 32 : 10, 11). Hoger toon, dieper klank, rijker inhoud nog krijgt het verbondslied bij Paulus: 'Want ik ben verzekerd dat noch dood noch leven, noch engelen noch machten, noch heden noch toekomst, noch krachten, noch hoogte noch diepte, noch enig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onze Here' (Rom. 8 : 38, 39).

Wij leven zo vaak en zoveel beneden onze stand, beleven de volheid van onze rijkdom niet. Ons leven is te weinig geloofsleven, waarbij wij gedurig de Here voor ogen houden. Ons geschiedt altijd naar ons geloof. Een mat en lauw geloof heeft een schraal geloofsleven tot gevolg. Daarom is gedurige versterking van ons geloofsleven zo nodig. Die ontvangen wij door getrouw gebruik te maken van de genademiddelen die de Here ons heeft gegeven: Woord en sacramenten. Maar dan moet dat samengaan met innig gebedsleven. Zou dat vooral ook niet de oorzaak zijn van veel verschraving van het geloofsleven, dat er aan het gebedsleven zoveel ontbreekt? De Here toch wil zijn genade en de Heilige Geest alleen geven aan hen die van harte en zonder ophouden Hem daarom bidden en daarvoor danken. In ons gebedsleven moeten wij oefenen de vertrouwelijke omgang met God als onze Vader. Zo alleen beleven wij de rijkdom van het verbondsleven.

■ Adeldom verplicht

Wanneer er de dagelijkse vertrouwelijke omgang met de Here is, dan zal dat ook een stempel zetten op heel onze levenswandel. Dat komt dan wel. Maar omdat wij zondige mensen zijn en zoveel tekortschieten in ons kindschap van God, is het nodig dat we ons daar ook terdege rekenschap van geven dat adeldom verplicht.. Als een prins, een koningskind, de bloemetjes buiten gaat zetten, zich aansluit bij een oplichtersbende, een inbrekerstroep – ik noem zomaar iets – dan

maakt hij zichzelf te schande. Maar ook zijn familie. En vooral zijn vader en moeder: de koning, de koningin. Hoeveel te meer wij onze hemelse Vader, als wij ons afgeven met de zonde, de partij kiezen van zijn aartsvijanden, wereldgelijkvormig leven. We moeten er naar staan om elke dag ook als kinderen van God te leven. Dat moet uitkomen in onze omgang met elkaar. Allereerst in onze gezinnen, in de beleving van ons huwelijk, in de omgang met onze kinderen. Daar moet liefde wonen in onze gezinnen, liefde, die zich eindeloos weet te geven, zelfverloochening kent, waarin we openstaan voor elkaar en klaar staan voor elkaar. Christus moet gestalte in ons krijgen, zoals Hij de gestalte van een dienstknecht heeft aangenomen. Dat toch zijn de vruchten van de Geest die ons leven vernieuwt, ons wederbaart tot kinderen Gods: liefde, trouw, zachtmoedigheid, zelfbeheersing (Gal. 5 : 23). Laten we ons daar thuis, in onze gezinnen, in oefenen. Dan zal dat ook ons leven in de omgang met anderen, in de wijdsta levenskring stempelen. Als wij ons kindschap van God niet beleven in de gewone dingen van elke dag, juist ook in de ogenschijnlijk 'kleine dingen', maken wij dat niet alleen dóór ons, maar ook om onzentwil Gods naam gelasterd wordt.

■ Verbondsleven is universeel

Het leven in het verbond moet uitkomen in onze dagelijkse levensgang. Maar dan ook in héél onze levensgang. Het moet uitkomen in onze trouw in ons dagelijks werk, in onze nauwgezetheid en ijver. Het moet ook uitkomen in ons politiek handelen en heel ons maatschappelijk optreden. De bede: 'Uw koninkrijk kome!' dringt ons er toe op alle levensterreinen uit te komen en op te komen voor de Here onze God. Want er is geen duimbreed grond waarvan Christus niet zegt: 'Mijn!' Daarin ligt voor ons de verantwoordelijkheid, hoe wij op alle levensterreinen het Woord van de Here onze God op de beste wijze tot gelding kunnen brengen. Dat ene Woord van God, zoals wij dat in de kerk belijden, moeten wij gestalte zien te geven, dat moet in ons 'handen en voeten krijgen'. Het moet ook beheersend zijn voor de beoefening en genieting van kunstuitingen en voor ons ontspanningsleven. Hoe uiten wij onze vreugde, hoe vieren wij onze feesten? Dat heeft ook allemaal te maken met 'doorgaande reformatie'. In de 17e eeuw sprak men van 'nadere reformatie'. Daarmee werd ook bedoeld dat de reformatie van de kerk moest doorwerken in het persoonlijke leven. Die 'nadere reformatie' is vaak te veel naar bin-

nen gericht geweest. De 'doorgaande reformatie' moet er voor waken niet te veruitwendingen. Schriftuurlijk beleefd is de doorgaande reformatie geen specialiteit van het vrijgemaakt-gereformeerde leven, maar verweven met alle leven dat in Christus zijn oorsprong vindt. De levenskracht van Christus in ons stuwt ons daartoe.

■ Leven in het verbond sluit elke vorm van 'ik-cultuur' uit

De 'ik-cultuur'⁷ geeft in onze tijd de toon aan. Het lijkt er op dat men de mensheid is gaan zien als een zandhoop, in plaats van als een organisme. Terwijl het woord 'solidariteit' veel in de mond genomen wordt, let ieder vrijwel uitsluitend op zijn eigen belangen. En ieder gaat zijn eigen gang en maakt zelf uit wat goed is en kwaad. Daarop is veelal ook de opvoeding gericht, voorzover er nog van opvoeding sprake is. Ieder moet zich ontwikkelen tot een eigen persoonlijkheid, die zijn leven op eigen manier inricht en zich naar eigen zin uitleeft.

Wie wil leven onder de band van Gods verbond wijst deze 'ik-cultuur' uiteraard af. Maar dat wil niet zeggen dat er geen infectie van uitgaat. Dat symptoom is er ook onder ons, dat men zegt: 'Ik zie daar geen kwaad in, dús ga ik mijn gang!' En dat soms met een beroep op de vrijheid, die wij in Christus hebben. Wanneer de Here in zijn Woord niet uitdrukkelijk iets gebiedt of verbiedt, wordt een beroep op de christelijke vrijheid gedaan. En dat blijkt dan vaak een heel breed terrein te zijn, waarbij eigen geweten maatstaf is. Maar dat 'geweten' heeft dan meestal met 'weten' weinig meer te maken. Het is meer eigen visie, dan een overtuiging die wortelt in de levensgemeenschap met Christus. De vrijheid tast dan meer de omtrek af, dan dat ze centraal op Christus is gericht. Het wordt licht een uitproberen hoever kan worden gegaan. Van het een afkeer hebben zelfs van het kleed, dat door het vlees besmet is (Judas vers 23) zal dan ook weinig sprake zijn.

Maar het leven in het verbond kent geen enkele vorm van 'ik-cultuur'. Vóór alles en bij alles moet Christus in het centrum van ons leven staan, het Hem welbehaaglijk willen zijn. We moeten de Here ons h  rt geven. Dan passen we wel op voor biblicistisch vragen: 'Waar staat dat in de Bijbel, dat dit niet mag en dat dit moet?' De band van het verbond is dan geen knellende band, die nodig wat losser gemaakt moet worden. Maar het is de levensband, die ons aan de Here bindt. En

dan weten wij heel goed dat bijvoorbeeld in het ontspanningsleven voor ons geen plaats is, als daar voor Christus geen plaats is, als Christus daarin wordt miskend, gesmaad.

En in het verbondsleven zoeken wij dat zelf niet uit, op ons eentje, wat de Here welbehaaglijk is. Daarin moeten wij zoveel mogelijk de levensband met het voorgeslacht bewaren en vandaag waar het kan één lijn trekken met elkaar. We vormen toch als Gods gemeente één huisgezin. Wat is het verkieslijk dat een bepaalde levensstijl het leven in Gods huisgezin markeert. Dan zullen we met vreugde andere dingen doen, omdat dat voor anderen waardevol is.

Onlangs sprak ik uit de kerk een jongeman aan, een vroegere catechisant van mij. Ik zei: 'Joh, ga jij z   naar de kerk, in die kleren?' Zijn antwoord was: 'Ja, waarom niet? Hier voel ik mij lekker in!' Ik meen dat hier de infectie van de 'ik-cultuur' uitkomt. Dat het in de kerkdienst gaat om de eredienst van de Here speelt hoegenaamd geen rol. Ook niet hoe dit bij anderen overkomt. Daar mogen wij niet aan toegeven. Het leven in Gods verbond vraagt een andere houding. Het vraagt van ons dat we dicht bij de Here leven, Hem hartelijk liefhebben, zijn volle Woordopenbaring gebruiken als een lamp voor onze voet. Dan zal Hij ons wel zijn wegen leren.

En dan zijn we er op gebrand sámen op te trekken, één lijn te trekken. Dan mag onze levensstijl wel zoiets als ons naamkaartje zijn, dat de mensen daaraan kunnen zien wat het betekent gereformeerd te zijn: christen naar de Schriften.

C. G. Bos

De ene prediking in Gods schepping I

We willen in enkele meditaties stilstaan bij Psalm 19, een psalm die bezingt Gods majesteit in de schepping en in de wet. Deze psalm is geliefd. Het brede, kosmische werk van God wordt bezongen: De hemelen vertellen Gods eer. Maar in diezelfde psalm belijdt de dichter ook (heel persoonlijk) zijn verborgen zonden. Hij heeft in één psalm oog voor de zon, maar ook oog voor zijn geringste afdwalingen.

Psalm 19 is een eenheid. Wie in de psalm onderscheiden wil, hij ga zijn gang; wie in de psalm een zekere indeling wil aanbrengen, kán dat ook met een zeker recht doen. Bijvoorbeeld zo: de verzen 2-7 spreken over Gods schepping, en 8-12 bezingen Gods wet, terwijl de verzen 13-15 een gebed vormen. Als we bij deze indeling maar vasthouden dat de psalm een eenheid vormt.¹ Het lied op Gods schepping én ons gebedsleven zijn niet van elkaar los te maken. Het genieten van Gods wet én van de bloesem van een appelboom vormen een eenheid.

In de berijming van 1773 begint het eerste vers zo: Het ruime hemelrond vertelt met blijde mond Gods eer en heerlijkheid. Het vierde vers zet zo in: Des Heren wet *nochtans*, verspreidt volmaakter glans. Maar dat *nochtans* vinden we in de onberijmde psalm niet terug.

We willen graag de eenheid van de psalm beklemtonen, al is het duidelijk dat er verschil is in de prediking die uitgaat van de hemelen

(vss. 2 en 5) én de prediking in het heiligdom (vss. 8v).

In de geschiedenis is Psalm 19 nogal eens op een forse manier in tweeën geknipt.

Sommigen zeiden: de natuur is niet zo belangrijk. Het komt aan op je kerkgang! Het zijn immers de verordeningen des Heren die het hart bekeren.

Anderen zeiden: Nee, die duffe kerk altijd, ik zoek God op zondagmiddag in de natuur. Ik ga niet naar de kerk, maar een boswandeling maken of vissen.

Wie zo spreekt en handelt, zal vroeg of laat ontsporen. Hij heeft Psalm 19 in tweeën geknipt en hij ziet niet de eenheid van Gods werken binnen en buiten de kerk. Ongemerkt werkt hij met een natuur-genade-scheemaatje dat niet naar de ene Schrift van God is. Het is niet: of de natuur óf de kerk. Het gaat in beide om je ene, ongedeelde leven voor God. Het gaat om de ene prediking, binnen en buiten de kerk. De ene prediking in Gods huis en in Zijn schepping. De prediking van de priester in het heiligdom én de prediking van zon, maan en sterren.

En door die ene prediking binnen en buiten de kerk laat Gods knecht (vers 12) zich ernstig vermanen.

Daarom zeggen we: alles op Zijn tijd. Op Zijn tijd naar Zijn huis om Hem te loven. Op Zijn tijd in Zijn schepping Hem prijzen. En op Zijn tijd je handen vouwen. Alles heeft immers zijn eigen tijd?

Zon, wet en gebed: deze drie zijn onafscheidelijk verbonden in Psalm 19.

Lezen: Héél Psalm 19.

M. J. C. Blok

¹ Contra H. J. Kraus die in zijn Psalmencommentaar stelt dat Psalm 19 uit twee verschillende psalmen bestaan in zijn verklaring dan ook consequent spreekt over Psalm 19A en Psalm 19B.

Welke predikant die met vakantie in Limburg is, is bereid dan voor te gaan in één of meerdere diensten in Brunsum en/of Roermond op: 24 juni, 1 juli, 8 juli, 26 augustus en 2 september a.s. Graag reacties: 045-252105.

In Memoriam ds. W. Vreugdenhil

In ons kerkelijk leven is wederom een lege plaats gekomen door het overlijden van de dienaar des Woords ds. W. Vreugdenhil. Op 80-jarige leeftijd is hij zondag 20 mei in de Here Christus gestorven. Tot in zijn 80e levensjaar toe bleef hij actief in velerlei werk, ten bate van de kerken.

Zijn predikantsweg, in 1939 begonnen, liep via de gemeenten te Langeslag en te Hardenberg naar de gemeente in 's-Hertogenbosch, waar hij gedurende 25 jaren op z'n post stond, trouw en betrouwbaar. Het was in het Zuiden vaak een eenzame post. Voor veel jonge predikanten in dit ressort is hij door de jaren heen een vader en raadsman geweest, die de verspreid wonende collega's samenbond en zo bemoedigde. Zo had hij zijn grote en gewaardeerde plaats in de kerken van het Zuiden.

Maar daar niet alleen. Ook de kerken in de rest van het land heeft hij met zijn gaven en krachten gediend. Ik denk met name aan zijn werk op de generale synode van Hoogeveen in de jaren 1969-1970. Dat was een moeilijke synode vanwege de voor de kerken belangrijke beslissingen die genomen moesten worden in verband met de twee zich presenterende afvaardigingen uit Noord-Holland. Ds. W. Vreugdenhil werd gekozen tot eerste scriba van die synode, en kreeg dus de taak de Acta te schrijven. En dan te bedenken dat de synode van Hoogeveen de langdurigste is geweest: 29 zittingsweken! Het praesidiale slotwoord getuigt hoe de synode heeft 'ge profiteerd van uw bedachtzaamheid en accuratese'.

Vóór de synode van Hoogeveen begon had ds. W. Vreugdenhil al volop te maken gekregen met de worsteling om de kerken in het Zuiden te bewaren bij een trouw en ongereserveerd samenleven als kerken op de grondslag van de gereformeerde belijdenis.

In 1962 richtte de kerkeraad van 's-Hertogenbosch zich tot de particuliere synode van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg met het verzoek om, tot bewaring van de eenheid en zuiverheid der leer, van ds. B. Telder te eisen nadere verklaring van zijn gevoelen, met name over de eerste zinsnede van antwoord 57 van de Heideibergse Catechismus. Deze kerkeraad had de classis reeds gewezen op haar plicht in de aanhangige zaak overeenkomstig het Ondertekeningsformulier te handelen.

Met de inzet van zijn persoon en gaven heeft ds. W. Vreugdenhil in die kerkelijk kritieke jaren vooraan in de strijd gestaan, hoezeer ook die strijd voor hem op het persoonlijk vlak verdriet meebracht. De vrede van Jeruzalem was voor hem geen goedkope en vrijblijvende vrede. De kerken mogen zijn werken-voor-vrede in dankbare herinnering houden.

Dat geldt ook voor het werk dat ds. W. Vreugdenhil heeft gedaan als curator van de Theologische Hogeschool. Een lange periode zat hij namens de kerken van het Zuiden in het curatorium. Vele jaren daarvan fungeerde hij als secretaris van dit college. Ook bij deze taak mochten de kerken veel profijt hebben van zijn 'bedachtzaamheid en accuratesse'.

Eveneens memoreren we zijn vele persarbeid ten dienste van het gereformeerde leven. In de eerste serie *'Waarheid en Recht'* zijn vele preken van zijn hand verschenen in de loop der jaren. Ook mocht hij 20 jaar lang deel uitmaken van de redactie van het *Gereformeerd Kerkblad voor Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg*, lange tijd als voorzitter.

Voor al het recenseren van boeken en brochures behoorde tot zijn taak. Hij deed dat vakkundig en accuraat, en vooral: op tijd! Dat kan van menig recensent niet gezegd worden, want soms blijven nieuwe boeken eerst enkele maanden op hun buro liggen. Bij ds. Vreugdenhil niet alzo. Meestal was hij de éérste onder ons die een pas verschenen boek aankondigde en recenseerde!

Zo blijft hij in onze gedachten als de man die, zowel in de jaren van zijn actieve dienst als in die van zijn emeritaat, in trouwen evenwichtigheid arbeidde voor zijn Here en Heiland, totdat in het 80e levensjaar het moment kwam dat de krachten ertoe gingen ontbreken.

Dankbaar gedenken we deze voorganger, deze broeder in Christus. Zijn vrouw en al de zijnen mogen zich troosten met het ene en ongedeelde Evangelie, zoals het óók verwoord is in de eerste zinsnede van antwoord 57 van de Heidelbergse Catechismus: '... mijn ziel na dit leven terstond tot haar Hoofd Christus opgenomen. . .

Om de bewaring van die belijdeniszin heeft ds. W. Vreugdenhil vele jaren moeten strijden. De wáárheid van die belijdeniszin heeft hij nu als een geschenk van de barmhartige God gekregen. Voor eeuwig.

C. J. Smelik

Schoolgeld voor gereformeerd onderwijs

591

Financiële acties voor gereformeerde scholen zijn er al zolang die gereformeerde scholen bestaan. Dat die acties landelijk worden geëördineerd, is van tamelijk recente datum. Toch heeft de stichting CFA, de coördinator, al een royale plaats onder ons weten te veroveren. Wie praat over 'schoolgeld voor gereformeerd onderwijs' ontmoet herkenning. O ja, geld voor onze niet gesubsidiëerde onderwijsinstellingen.

Er zijn heel wat gesprekken gevoerd voordat men metterdaad tot gezamenlijke actie overging. Weliswaar springen de voordelen in het oog: de verwervingskosten zijn lager, het spaart de afzonderlijke scholen en hun medewerkers tijd. Maar men vreesde ook nadelige effecten. Het zou kunnen zijn dat mensen liever hun geld geven voor scholen die ze kennen en waarvan ze het belang heel direct kennen, dan dat ze een bijdrage storten in een 'algemene pot'.

De oplossing die daarvoor is gevonden, houdt in dat iedereen op de accept-girokaart kan aangeven voor welke doelen hij of zij het geld wil bestemmen. De giften die binnen komen zonder nadere aanduiding, worden volgens een vaste regel onder de deelnemende instellingen verdeeld.

Het initiatief sloeg aan. Er zijn prachtige bedragen via de gezamenlijke actie binnen gekomen.

Maar toch is de stroom nog niet breed genoeg. De inkomsten blijven toch achter bij de uitgaven. Daarom heeft men besloten een

BOEKAANKONDIGING

Uitgeverij De Einder (Breda 1982), onderdeel van de stichting 'De Open Hof', bracht een boek over het christelijk geloof op de markt, van ds. C. H. van Garderen. De auteur is predikant-directeur van de stichting en wil in dit theologisch werk de weg van schepping tot voleinding, 'de weg die de Heer met de mensheid is gegaan, gaat en zal gaan' beschrijven. Het poogt de eenheid van de Heilige Schrift weer te geven. Hij deelt in in 4 delen: 1. Uitgangspunten (o.a. over de schepping, Gods openbaring, en inspiratie); 2. Priester, profeet en koning in het oude testament (behandeling van het OT); 3. De priester, profeet en koning (over Christus' werk); 4. de gemeente.

Van schepping tot voleinding omvat 373 pag. en kost f 29,90.

huis-aan-huis-actie te voeren: overal wordt een 'magazine' verspreid met informatie over de deelnemende instellingen en tegelijkertijd wordt een envelop afgegeven met het verzoek daarin geld of een cheque te stoppen als extra gift om de achterstand in te halen. Eigenlijk zou zoiets niet nodig moeten zijn. Het mooiste zou zijn als er een breed draagvlak van regelmatige gevers was, waarop alle niet-gesubsidiëerde gereformeerde scholen financieel kunnen rusten. Daardoor zou heel wat spanning wegvallen. En bovendien zou er niet steeds weer zoveel tijd en geld behoeven te worden besteed aan grootscheepse acties. Hopelijk komt het nog eens zover.

scheutig met subsidie. De groei is er uit.

De vraag of we echt belang hechten aan het gereformeerde onderwijs komt opnieuw op ons af.

Nu zal natuurlijk niet ieder van ons de urgentie van de verschillende onderwijsinstellingen gelijk wegen. De één zal alle nadruk leggen op het belang van gereformeerd basisonderwijs en dus voor zichzelf zeggen dat de school in Nede natuurlijk moet blijven; een tweede weet hoe waardevol het werk is dat de MAVO in Arnhem doet; een derde vindt het vooral erg belangrijk dat gereformeerd onderwijs op het roerige terrein van de gezondheidszorg voortgang kan vinden; een vierde tilt heel zwaar aan de bijdrage van het vormingswerk de noodzakelijke bezinning in gereformeerde kring en een vijfde bedenkt dat onze rijkdom aan onderwijsmogelijkheden ook moet stimuleren tot steun aan gereformeerd onderwijs in het buitenland.

Niet iedereen denkt hetzelfde. Dat is natuurlijk niet erg. Als we maar nooit een aarzeling over een bepaald project een 'argument' wordt om maar helemaal af te haken!

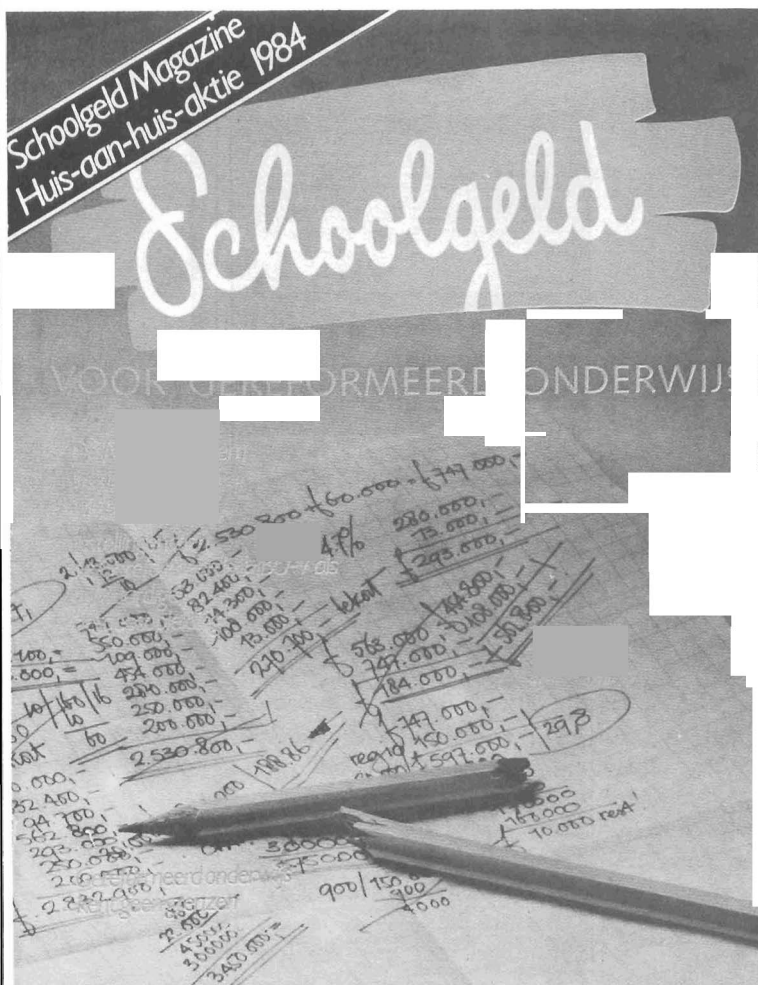
De vorming van (jonge) mensen met het oog op hun dienst aan de HERE is een levensnoodzaak. Dat is zeker. En dat het gereformeerde onderwijs daartoe een prachtig instrument kan zijn; staat als een paal boven water.

Het is nu aan ons om aan deze gezamenlijke overtuiging de financiële consequenties te verbinden.

Het gironummer van de stichting 'Coördinatie Financiële Akties Niet-bekostigd Gereformeerd Onderwijs' te Apeldoorn is 5350018.

K. Veling

In zekere zin kan worden gezegd dat de huidige acties van de stichting CFA een proef op de som vormen. Er is nu al tientallen jaren lang veel geld geofferd voor het gereformeerde onderwijs. Blijkbaar is de gehechtheid van gereformeerden aan eigen scholen menens. Maar de tijden zijn veranderd. De bestedingsmogelijkheden van veel mensen zijn kleiner geworden. Ook is de overheid minder

'Heemse' begint wat te wennen aan de synodeleden. Schoolkinderen kennen verschillende namen en begroeten hun vertrouwde gezichten met een pittig 'hoi!' De verzorgers in de keuken herkennen snel de predikant die zwart drinkt en de ouderling, die op zijn glas karnemelk afkomt. Typisten schuiven al bij in de koffiekamer en vinden de man met het onleesbare handschrift in de praktijk nog wel meevallen. De journalist van het Nederlands Dagblad valt al minder op dan zijn grote zwarte schoudertas; hij is er wel, maar heeft van huis uit geleerd meer te luisteren dan te praten. Ook synodeleden moeten toegeven dat dat wijs is.

Thuis in den lande weten ze ook niet anders meer dan: vader zit in Heemse . . . en als hij maandag toch thuis aangetroffen wordt, vraagt dochterlief: 'moet u niet naar uw synode'? Wel een verschil de ene synode met de ander. Arnhem kende bij demaaltijd nog een aparte eethoek voor het moderamen, waar alleen echte hoogleraren soms waagden aan te schuiven. Heemse kent dat niet meer. Tekenen des tijds. Ook het extra lekkere hapje als de broeders curatoren van de Theologische Hogeschool op bezoek waren wordt niet meer gereserveerd. Overbodig geworden. Je maakt nu mee dat je zomaar met een assessor, een scriba of heuse hoogleraar zit te lunchen, dat dan lukt en nog smaakt ook. In voorbije jaren liet je uit pure beleefdheid die allerlaatste bloemige aardappel maar passeren, al wilde je nog zo graag . . . en zag je na het danken die ene allerlaatste aardappel nog op die schaal pronken. In Heemse kennen ze geen allerlaatste aardappel. Kleine verschillen, inderdaad, maar daarom niet onbelangrijk. De Synode van Arnhem had het voordeel van een kort, krachtig, intens midagslaapje. Het moet bekend: Heemse weet dat niet in te passen. En dat is een misser; dat blijft een min-punt. Vooral daar verschil-

lende hoogerwaarde afgevaardigden met grote, kromme caravansleutels van de gastheer op zak lopen, voor het geval dat . . . Maar de caravans blijven dicht, geen tijd het slot om te draaien. Anders zijn ook de foto's van deze synode. Vroeger was onder elk portret een willekeurige naam te plaatsen. Gebeurde ook. Je kon toch niet zien wat het allemaal moest voorstellen en wie het waren. Het kwam zo nauw niet. Nu schrik je gewoon van de duidelijkheid. Je wordt, hoe goed je de man ook meende te kennen, met dingen gekonfronteerd, die je bij hem nooit vermoed of gezocht had: een baard, een snor, rimpels, een peinzende blik . . . Heemse 1984: synode-vrouwen laten hun synodemannen weten vooral het beste pak aan te trekken voor het geval ze soms op de foto komen. En textielhandelaars onder ons spreken al van een 'aantrekken' van de verkoop in het betere genre.

Zoals de vier deputaten, die zich bezighielden met de zaak van de liturgie in de leesdiensten het samen niet eens konden worden en met twee rapporten kwamen, moest ook de synode zelf na een eerste ronde de bespreking voortijdig afbreken. Prof. drs. Deddens wees de vergadering op een besluit van de Synode van Sneek 1940, dat nog steeds rechtskracht heeft en hier zomaar niet terzijde geschoven kon worden. Daarmee was de discussie goed vastgelopen. De commissie, die deze zaak kreeg toebedeeld, wil bekijken of met deze oude synodale uitspraak inderdaad rekening moet worden gehouden bij de besluitvorming. Deze tijdbom onder het commissievoorstel heeft nogal wat ravage aangericht maar wellicht kan nu met de vele brokstukken een evenwichtig voorstel geformuleerd en een wijs, pastoraal verantwoord besluit genomen worden.

Het catechiseren door studenten in de Theologie werd door de synode na uitvoerige bespreking aan een aantal regels gebonden. Met wildgroei zijn de kerken en studenten niet gebaat. Aangezochte studenten zullen voortaan een gunstig advies van de Senaat van de School en een attest inzake leer en leven moeten overleggen. Want wie catechiseert moet over voldoende kennis van de gereformeerde leer beschikken en deze kennis kunnen overdragen. De kerkeraad heeft een grote, ambtelijke verantwoordelijkheid voor de catechese. Een belangrijke zaak elkaar daar op te blijven wijzen. Goede catechese zal rijke zegeningen geven. Het gaat om de ware dienst van de Here.

De synode van Arnhem nam in 1981 afscheid van Professor H. J. Schilder als Hoogleraar van de Theologische Hogeschool. De synode

van Heemse stond stil bij zijn overlijden. In zijn 'in memoriam' herdacht de praeses deze emeritus Hoogleraar in de **Oud-Testamentische vakken**. Ook Synode mocht God dank zeggen voor het vele goede dat God Zijn kerk in deze broeder schonk! 'In Sion is het Woord nabij'. Daarom mocht en kon deze fijnzinnige geleerde zich zo koesteren in de warmte van de gemeente van de Here. 'In de Kerk ben je thuis . . .' In de kerk was hij thuis, met blijdschap, van **harte**.

'Ik kom thuis' is het thema van een reeks schriftoverdenkingen, die hij ons naliet. Ons hart moet uitgaan naar God, onze Vader, naar de kerk, onze Moeder, dan zullen wij thuis komen, zoals op die zaterdagavond van de twaalfde mei, onze onvergetelijke broeder, Professor H. J. Schilder thuis kwam.

Ik geloof de opstanding van het vlees en een eeuwig leven!

Synode betekent veel vergaderen en vergaderen houdt in veel spreken, veel schrijven. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat bewegen lippen en handen. Bij **sommigen** is het juiste evenwicht tussen beide ver te zoeken. Het gebaar bij deze enthousiastelingen is niet de onderstreping van het woord, maar een wegduwen, een wegslaan ervan. Er is bij hen meer te zien dan te horen. Vergaderen: woorden rondstrooien als zaad in het voorjaar; vergaderen: vellen volschrijven, want papier is geduldig. Vergaderen: wij mensen doen dat zo graag.

Wel is er een opvallende graduatie in deze vergader-liefde. Ook op de synode van Heemse kom je ze tegen, die alleen al bij het horen van het woord 'vergaderen' rechtop ve-

ren als de oren van de honden op de televisie, smullen en likkebaarden. De ogen lichten op, het gelaat straalt, de trek om de mond krijgt iets fijntjes, iets van vertederende, een hunke-ring als gold het een delicatessen. **Iedere** synodevergadering voor die bevoorrechten: de dagopening altijd te laat, de avondsluiting steeds te vroeg. Het noodgedwongen week-einde: één smachtend reikhalzen naar de nieuwe vergaderweek. De hele synodedag door zitten ze opgewekt, kinderlijk verwonderd erbij.

's Middags na de warme maaltijd zijn ze op hun best en 's avonds als de voorzitter de hamer al in de hand neemt voor de allerlaatste slagen anderen uitgeput en moegestreden in de stoelen hangen weten zij er nog glimlachend, charmant en pijnlijk onweerstaanbaar uit te krijgen: 'broeder praeses, als ik nog even mag. . .' Net als kinderen in de schemer, met klaarwakkere ogen, die je met geen stok naar bed kunt krijgen. Andere afgevaardigden moeten meer, iedere keer, opgekrikt worden tot de vereiste **vergaderhoogte**. Het weggaan van thuis verloopt trager, het wekelijks afscheid van de geliefde medebroeders vlotter, blijer. Zo is het **synodeleven**: boordevol vreugde, niet bij het komen, dan bij het gaan!

De aandachtige afgevaardigde naar een generale synode leert verschrikkelijk veel over punten, dubbele punten, komma's, geen komma's, uitroepetekens, gedachte-streepjes, hoge komma's, heel hoge komma's en aanhalingstekens. Uiterste voorzichtigheid en taktvolle behoedzaamheid blijft geboden. Er zijn er, die 's nachts niet slapen omdat het probleem blijft kwellen: punt of punt-komma? Regent het die nacht zacht op het cara-

Prof. J. Kamphuis

EEN EEUWIG VERBOND

Het thema van het Verbond komt tegenwoordig weer in allerlei verband aan de orde. Over het Verbond en over de doop als Verbondszegel is het ook gegaan in de tijd van de Vrijmaking. veertig jaar geleden.

De vragen van toen, de grote vragen van de zekerheid van het geloof, hebben in onze tijd wezenlijk nog niets van hun actualiteit verloren. Ze hebben zelfs nieuwe actualiteit gekregen, nu we met een nieuw subjectivisme hebben te maken.

Die overtuiging draagt de schrijver van dit boek uit. Hij heeft 25 jaar als hoogleraar gewerkt in de kerkgeschiedenis en de dogmatiek.

In een afsluitend hoofdstuk spreekt hij ook afzonderlijk over de praktijk van het leven in het Verbond.

Ca. 160 pagina's, gebonden

f 24.95

VERKRIJGBAAR IN DE BOEKHANDEL

vijlbrief | haarlem

druktechniek / publicaties / communicatie

Postbus 6080, 2001 HB, Telefoon 023 - 24 90 41

van-dak dan worden het punt-komma's. Slagregens veranderen alles in punten.

Er is een duidelijk verschil te constateren bij de afvaardiging. Die van Friesland en Zuid-Holland voelen veel meer voor gedachte-streepjes. Gelderland werkt het liefst met uitroeptekens. Groningen plaatst graag vraagtekens; Zeeland, Brabant en Limburg zetten **gauwer** een punt. En omdat de rest steeds weer bereid blijkt te geven en te nemen komt de vergadering altijd uit dit steeds weerkerend probleem. De dichter: Guillaume van der Graft dichtte al in 1949 in de heerlijkheid Hardenberg, in zijn 'Poësis'

'...altijd hoor ik uw verlangen kreunen naar de vorm, die gij ontvangen wilt, maar gij weet niet—en ik weet niet—hoe men in de taal zich aan zichzelf vertilt.'

Ruim aandacht mocht de vergadering geven aan zaken rond de Theologische Hogeschool te Kampen. Het baart zorg, dat in het Voortgezet Onderwijs het aantal uren Grieks en Latijn steeds minder wordt, waardoor het peil vereist voor de theologische opleiding niet gehaald wordt. Verschillende **schooldekanen** wezen de Senaat erop, dat daardoor mogelijkheden voor Kampen verloren gaan. Besloten werd deputaten-curatoren ruimte te geven voor voortzetting van de cursus 'aanvullende opleiding Latijn en Grieks'. De kennis van deze talen immers blijft van groot belang en nodig voor de studie in Kampen. Misschien zal er in de naaste toekomst zelfs een meer definitieve regeling van de vooropleiding noodzakelijk zijn.

Als wetenschappelijk medewerker voor de ecclesiologische vakken werd herbenoemd drs. H. van Veen. Zijn werk de afgelopen jaren werd erg gewaardeerd en zeer nuttig bevonden. De heer M. E. **Hoekzema** werd eveneens herbenoemd. Hij kreeg weer een onderwijsopdracht voor lessen over de catechese: hoe op juiste en verantwoorde wijze onderricht te geven in **de leer** van de kerk. Verder werd hem nog toevertrouwd, voor de studenten in het vijfde studiejaar beperkte praktische oefeningen in het geven van **katechisatie**, te organiseren. Zijn didactische colleges van de laatste jaren voorzagen duidelijk in een behoefte! **De** katecheten van morgen mogen zich bevoorrecht weten. Het ontbreken van een dergelijke opleiding werd in het verleden door velen als een gmis gevoeld. De praeses wenste docenten en studenten sterkte toe en een gezegende arbeid. Dat de studenten, geholpen door de docenten, mogen toenemen in vroomheid en kennis om zo straks de kerken te dienen.

J. A. van der Velden

Taalgebruik

Het is vandaag met de conservatieve theologen maar droevig gesteld, als je hun publicaties leest. Tenminste, als je de theoloog Hans Bouma mag geloven. In **'Trouw'** van 19 mei j.l. klaagt hij deze theologen aan vanwege hun futloze taal en geestdodend taalgebruik. Linkstheologie leidt tot zeer **fraai Nederlands** ('zo opwindend'), rechtse theologie tot zeer saai Nederlands ('zo slaapverwekkend').

En dat is niet toevallig, zo lezen we. Vorm en inhoud hebben hierin **alles** met elkaar te maken. De conservatieve theologie gaat immers uit van een aantal tijdloze waarheden en put slechts uit een arsenaal algemene dogmatische termen. Nee, **dán** de progressieve theologie! Haar theologie is echte 'exodustaal', en dát maakt haar zo spannend, zo origineel. De dynamiek van deze theologie **móét** wel een oorspronkelijke en glanzende taal opleveren. Lezer, ik durf haast niet verder te schrijven—gesteld dat ik me theoloog mag noemen en me als consenratief wil laten bestempelen. M'n taalgebruik is bij voorbaat als saai en duf veroordeeld. En ieder moet zich schamen als hij beweert dat het lezen **van conservatief-theologische** boeken hem vreugde verschaft, ook wat het taalgebruik betreft. Dat laatste kan toch niet?

Me dunkt, het zal nog wel wat meevallen met die aftandse taal van de **conservatieve** theologen. Staat hun taal stijf van cliché's en sjablonen? Ik ontken niet dat **sommigen** (iksluit mezelf erbij in) op z'n tijd niet mank gaan aan dit euvel. Maar ik weiger te geloven dat dit te wijten is aan het uitgangspunt van hun theologie. En over cliché's en sjablonen gesproken: de taal van de progressieve theologen staat er bol van. Het artikel in **'Trouw'** levert zelf het bewijs. Het boeit mij maar matig allerlei standaard-termen te lezen als: 'het bijbelse verhaal van de bevrijding', 'de dynamiek van de exodus', 'de oerbijbelse opstand', 'een taal die tintelt van onrust, rebellie en verwachting' enz.

Deze als **'exodusmuziek'** aangeprezen taal klinkt mij in de oren als een monotone dreun van een repeterende schlager.

C. J. Smelik

596 boor het eerst sinds jaren is er weer een bijzondere tentoonstelling van middeleeuwse kerkelijke kunst: 'Geert Grote en de moderne devotie'. Te zien in het Utrechtse Catharijneconvent, tot en met 24 juni 1984.

Aensien doet gedencken

■ Moderne devotie

Er zijn soms van die woorden die steeds weer opduiken maar waarvan de precieze betekenis onduidelijk blijft. Een van die termen is het begrip *devoot*, vaak negatief gebruikt om er overdreven onschuld en vroomheid mee aan te duiden. Devotie was echter een belangrijk onderdeel van de laat-middeleeuwse geloofsbeleving. Een invloedrijke opwekkingsbeweging uit de 14e en 15e eeuw draagt zelfs de naam 'Moderne Devotie'.

crismat fratres mei
in temptationes varias
inaderitis: lacrimis qd p

En eersten salu mercken dat
niet wal mogel en is alle wal
taden op te rapen. die god voert ons
arme wachter en luode worckes
gedenken over wi mogen

peffe van marcen in nazareth dat also vele be-
dudet als een bloeme was op gegnen. En die
op den dorren boom des cruces daer pylatus
op gescreuen had. ihu nazaren. dat is die blo-
vende ihu die op desen boom der menscheholdi-

la verbi passum se oppositum pors. idem em b
deor dicitur natus dilige mundu e natus dilige ad
que i mudo sunt. idem p dicitur amor est qd res
hui mundi p p dicitur dilige in dicitur qd p p ead
behaerue p p p dei crans p dicitur au negat
dicitur amor est qd qm natus dicitur p p p

De vier gotische letter-
schriften. Van boven naar
beneden: fractura, rotun-
da, bastarda en currens.

Die Moderne Devotie is direct verbonden met het werk van Geert Grote, de stichter van de Broederschap des Gemeenen Levens. Ter gelegenheid van de 600-ste sterfdag van Geert Grote op 20 augustus a.s. heeft het Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht een speciale tentoonstelling ingericht. Het doel daarvan is de bezoekers kennis te laten maken met de leef- en denkwereld van de broeders en zusters van het Gemene Leven.

■ Scriptoria

Behalve handschriften van door Grote geschreven boekjes zijn er niet veel bronnen die iets over hem vertellen. Wel bestaan er veel archivalia omtrent de kloosters van de moderne devotie; een aantal van die oude stukken is op de tentoonstelling te zien.

Zowel Geert Grote als zijn volgelingen waren enorme boekenliefhebbers. Tot de dagtaak van een broeder van het Gemene Leven behoorde zo'n zeven uur schrijftarbeid. Scriptoria of schrijfateliers waren natuurlijk een vertrouwd beeld in de kloosters, maar de moderne devoten waren wel bijzonder toegewijd ten aanzien van de overgeleverde tekst.

In de leefregels uit 1420 van het Zwolse Fraterhuis wordt uitgebreid aandacht geschonken aan het copieënverkeer in het scriptorium. De librarius van het broederhuis – zeg maar de bibliothecaris – had niet alleen het toezicht op de aankoop en uitlening van boeken; hij fungeerde tevens als schrijfmeester. Hij was verantwoordelijk voor de juistheid van de tekst en voor de schrijfkwaliteit. Hij moest bijzondere zorg besteden aan de nog jonge en onervaren schrijvers. Het klaarmaken van materiaal en gereedschap (perkament, papier, inkt, pennen) behoorde eveneens tot zijn taak.

De copisten moesten vier lettertypes beheersen, alle afgeleid van de zogenaamde gotische letter (*littera gotica*). Voor gemeenschappelijke liturgische teksten was dat de *fractura*, een grote gebroken letter, moeilijk leesbaar. Persoonlijke liturgische boeken werden geschreven in de *rotunda*, meer afgerond van vorm en daardoor makkelijker te lezen. De meeste boeken uit die tijd hebben als lettertype de *bastarda*, een overgangsvorm tussen *rotunda* en *currens*. Deze laatste werd voor privé-teksten gebruikt. Het is het gewone lopende schrift dat we ook tegenkomen in allerhande archivalia uit die tijd. Van een echte boekletter is bij *currens* geen sprake meer. Voor een twintigste-eeuwer is het lezen ervan meer een spellen geworden, om

597

Het mystieke huwelijk
van de Heilige Agnes;
paneel, Utrecht, ca. 1475.

maar niet te spreken van ontcijferen. Voorbeelden van deze vier gotische schriftsoorten zijn in ruime mate op de tentoonstelling aanwezig, evenals een aantal interessante vroege gedrukte boeken.

■ Visuele wereld

Het belangrijkste van deze tentoonstelling is de grote hoeveelheid laat-middeleeuwse beeldende kunst die bijeengebracht is. Het museum heeft zelfs **belangrijke** stukken in bruikleen, afkomstig uit het gehele **uitstralingsgebied** van de Moderne Devotie (België, Noord-Duitsland). Daarmee krijgen we een beeld van de voorstellingswereld van de volgelingen van Geert Grote en Thomas à Kempis. Dat spreekt des te meer aan als we bedenken dat de geloofsbeleving van deze mensen sterk visueel bepaald werd.

Een onbekende, die zich in 1505 een in Antwerpen uitgegeven exemplaar van Thomas à Kempis 'Navolging van Christus' aanschafte, schreef onder de houtsnede op het titelblad: 'aensien doet gedencken'. Die houtsnede stelt Christus voor als Verlosser der Wereld. Het bijschrift wil zoveel zeggen als: Waar de

ogen naar kijken, daar wordt de geest op gericht. De voorstelling dient als hulpmiddel bij meditatie en gebed. Dat laatste is in feite het centrale thema van deze tentoonstelling: Inzicht geven in de wisselwerking tussen het beeld en het geloof.

Hoe keek een moderne devoot dan tegen Christus aan? Anders gezegd: Waaruit bestond het dagelijkse gedenken, bidden, mediteren? Volgens Thomas à Kempis dienden de broeders bij alles wat ze deden, Christus voor ogen te hebben en zich zo met Hem te vereenzelvigen dat ze hun gedachten niet van zijn Beeld konden afhouden. Dit had vooral betrekking op het lijden en sterven van de Heiland. De eigen vergankelijkheid van de gelovige speelde daarbij ook een grote rol, wat leidde tot zwaarmoedige godvrezendheid.

Er zit daarnaast een heel duidelijke mystieke tendens in de Moderne Devotie: De zusters des **Gemenen** Levens zagen Christus als hun mystieke bruidegom. Hun hele leven was voorbereidingstijd op het huwelijk dat ze met Hem zouden aangaan na hun overlijden. Deze geloofsbeleving is duidelijk zichtbaar in de kunstwerken: Veel passie-voorstellingen waarin het lijden van Christus tot in de

meest wrede details is uitgewerkt, gecombineerd met allerlei verwijzingen naar Jesaja 53 en Psalm 22: 'Vele stieren hebben mij omringd' en 'Hij had gestalte noch luister dat wij Hem hebben aangezien'. De navolging van en vereenzelviging met het lijden van Christus komt zeer direct tot uiting in die voorstellingen waarin de Christusfiguur ons vanuit het kunstwerk aankijkt. Het lijkt wel of we dan een spiegel voor ons hebben: Beschouwer en geschouwde vallen samen, hoogtepunt van de mystiek.

Die mystiek – een normaal verschijnsel in die tijd, niet iets bijzonders voor de moderne devoten – speelt ook een rol in de vormgeving van allerlei andere voorstellingen zoals de memorie-tafels (schilderijen ter nagedachtenis van overleden monniken) en natuurlijk in visionaire gebeurtenissen als de ontmoeting met heiligen en heilsfeiten. De beschouwer van de voorstelling maakt deel uit van het tafereel. Hij of zij staat er in devote houding bij, de blik op oneindig.

Een voorbeeld: Op het paneel 'Het mystieke huwelijk van de heilige Agnes' zien we in het midden een madonna met kind. Links staat Agnes met haar symbool, het lam. Het kind schuift een ring aan haar vinger, wat zij gelaten ondergaat, als in een visioen. De man rechts, met de hostiekelk in de hand, ervaart op zijn beurt deze gebeurtenis weer als een visioen.

Omdat de wijze van uitbeelden zo sterk realistisch is en werkelijkheid en verbeelding vloeiend in elkaar overgaan, is het vermoeden gewettigd dat de religieuze voorstellingswereld en de godsdienstige beleving van de moderne devoten voor een deel ontleend is aan die gelijkgestemde beeldende kunst. St. Agnes was een geliefde en vereerde heilige onder de vrouwelijke moderne devoten, ze was het grote ideaal. Schilderijen van haar hielpen mee om zelf ook de gewenste mystieke staat te bereiken.

■ Herwaardering

Het belang van deze tentoonstelling is dan ook dat vanuit kunstgeschiedenis en kunstbeschouwing een aanzet gegeven wordt tot een andere kijk op de Moderne Devotie. Nog al te vaak worden Geert Grote en zijn naolgers gezien als voorlopers van de Hervorming. Hun nadruk echter op de menselijkheid van Christus en de zelfverlossing door navolging enerzijds en de mystiek anderzijds, loopt eerder vooruit op het 17e eeuwse piëtisme en op wat tegenwoordig ervaringstheologie heet. In dat verband was het opmerkelijk dat de

R.K. theoloog E. Schillebeeckx de tentoonstelling opende.

Wat overigens het begrip devoot nu precies inhoudt, komt niet zo uit de verf op de tentoonstelling. Dat ligt er waarschijnlijk aan dat de **devote** wijze van uitbeelden in de vijftiende eeuw algemeen gebruikelijk was. Om dat duidelijk te maken zou een overzicht van 20 eeuwen christelijke kunst geëxposeerd moeten worden. En wat er nu modern was in de Moderne Devotie is zodoende ook onduidelijk gebleven.

De bundel die de tentoonstelling begeleidt, bevat naast vier opstellen over aspecten van het hoofdthema ook een bijdrage over 'Deventer in de 14e eeuw'. Deze stad was namelijk de geboorteplaats van zowel Geert Grote als de beweging van de Moderne Devotie. De Athenaeumbibliotheek en het Stedelijk Museum van die stad herbergen dan ook van 17 aug. tot 17 okt. een expositie over het wereldlijken geestelijk leven in het veertiende-eeuwse Deventer.

J. M. de Jong

SLANK WORDEN EN ... BLIJVEN

Na 1 à 2 weken gaat U resultaten zien. Langzaam misschien, maar zeer zeker. Dat is de natuurlijke methode. Bovendien zijn onze geheel plantaardige vermageringstabletjes het ideale middel om verstopping te voorkomen.

Kuur voor een maand

f 20,-

**DROGISTERIJ
SIKKING**

BARREVOETESTRAAT 5
2011 WL HAARLEM
Tel. 023-312882/324606
Postgiro 190609

als Begegnung', altijd weer treedt deze Waarheid op ons toe.

Dit relativisme verteert natuurlijk zichzelf. Want dan geldt ook van deze uitspraak 'niemand heeft exclusief de waarheid' zèlf dat deze niet exclusief op 'waarheid' aanspraak mag maken! En zo verzeilt men in oeverloos relativisme met als konsekwentie dat men beter niets meer kan zeggen.

Wat verder de naam van Samen Op Weg betreft, in Hervormde Weekblad schrijft J. Daterma:

Wanneer er trouwens een term aan vervanging toe is, is dat wel die van 'Samen op Weg'; ze ligt te dicht bij het niveau, de gemoedelijke sfeer van uitdrukkingen als: 'samen op stap', 'samen uit, samen thuis'. Waardoor ze bij buitenstaanders de lachlust opwekt. Bovendien hebben vele binnenstaanders met deze wandeling grote moeite.

Vrijzinnigen over Samen Op Weg

In Evangelisch Commentaar *schrijven twee vrijzinnigen, K. M. en R. M. Witteveen over hun visie op Samen Op Weg. Ter informatie geven we het volgende daarvan door:*

Het is een karikatuur om vrijzinnigheid te tekenen als platvloerse vefstandelijke kritiek. Zeker, vanouds is de vrijzinnigheid geboeid door de confrontatie van het wetenschappelijk wereldbeeld en bijbels geloof. In het verleden ging het om wonderen ja of nee. En de weegschaal sloeg wel eens om naar het nuchtere verstand van het 'denkend deel der natie'. Maar dat beeld gaat toch nu niet meer op. En wat te zeggen van 'zonde en schuld omturnen tot een politiek gebeuren'? Hier wordt politiek links, zoals zo vaak, met theologisch links verward.

Wie horen er in die toekomstige kerk? Mogen er ook mensen bij horen die eenvoudig 'geboeid zijn door Jezus'? De vrijzinnige is bang voor al die vlotte dogmatische uitspraken waarmee maar al te vaak de grote vragen en verlegenheden van mens en wereld worden dichtgesmeerd. Hij gelooft soms vragen derwijs niet stellenderwijs. Hij is misschien individualist maar hij wil een persoonlijk veroverd geloof. Natuurlijk is verdraagzaamheid een gevaarlijk begrip. Waar is de grens? Tolerantie kan licht omslaan in onverschilligheid of neutraliteit. Het woord 'vrijzinnig' is daardoor een besmette naam geworden. In het verleden hebben mensen die er niets aan deden zich vrolijk getooid met de naam 'vrijzinnig'. Dan was je toch nog wat. De Geneset dichtte al: 'Jan Rap is zeer vrijzinnig, zeer.' Maar de tijd dat een fatsoenlijk mens toch wel ergens bij moest horen is voorbij. Echte verdraagzaamheid blijft nodig, broodnodig, omdat niemand van ons exclusief de christelijke waarheid in de zak heeft. 'De' waarheid in de bijbel is Persoon! 'Wahrheit

Anarchie in de kerk

Onder dit opschrift doet ds C. Jongeboer in Hervormd Weekblad, het orgaan van de confessionele vereniging in de Hervormde Kerk, weer eens een boekje open over wat men zich al niet permitteert:

Ik wil een paar voorbeelden noemen. Zo, dat men een leer de kerk binnensmokkelt, die beslist niet onder artikel 10 van de kerkorde valt. Ik hoorde een zeer vrijzinnige predikant gisteren in het programma Steunpunt zeggen, dat hij helemaal niet kon instemmen met de gedachte, dat er voor onze schuld door Jezus was betaald. En de dag daarvoor las ik in TROUW van een vrouwelijke theoloog, dat Jezus 'temidden van alle gewoel het Lam Gods is, de mens, die in alle nederigheid en gehoorzaamheid deelt in het lijden van de mensheid'. Weliswaar is in het artikel tevoren gesproken over 'het gebeuren van Goede Vrijdag, het verlossend lijden'. Maar in het Evangelie van Johannes staat, dat Jezus het Lam Gods is, dat de zonde der wereld wegneemt. We mogen ons dan in onze tijd bezig houden met de vraag wat Jezus betekent voor de lijdende mensheid, dat mag nimmer wegnemen, dat de verzoening op Golgotha het centrum is waaruit wij leven.

Maar ik had het over de kerkorde. Kinderavondmaal is beslist tegen de kerkorde. En toch gaat men daartoe over in vele gemeenten. De argumenten zijn vaak bijzonder zwak. Zo schreef een predikant, dat voortaan de ouders verantwoordelijkheid dragen. Neen, dat doet de kerkeraad. Die gaat over het Avondmaal.

Een ander voorbeeld. Wie ter kerke gaat moet zich erop voorbereiden, dat de argeloze kerkganger een belijdenis wordt voorgeschoteld, die zo maar iemand gemaakt heeft. En men wordt kennelijk verondersteld daar zonder protest mee in te stemmen. Laatst hoorde ik er één, die begon met: 'Ik geloof, dat God bestaat'. Ja, als men dat niet gelooft dan zat men niet in de kerk. Het is gewoonte geworden, dat men de gemeente vergast op buitenissigheden, die soms verzonnen zijn zelfs door predikanten.

De liturgie? De liederen, die men zingt? Ieder heeft zijn eigen vondsten. De kerk mag dan een randverschijnsel geworden zijn in de maatschappij, we zijn hard op weg de kerkdiensten en ons handelen daarin tot een randverschijnsel te maken.

Laatst werd onder de jeugd in een grote gemeente een enquête gehouden over de vraag wat voor kerkdiensten men wilde. Het antwoord wekte grote consternatie. De jeugd wenste een sobere dienst. Waarvan acte.

Huwelijk

Via het dagblad Trouw geven we het volgende door:

In *De Waarheidsvriend*, het blad van de gereformeerde bond in de hervormde kerk, zet ds. C. G. Geluk te Baarn zich aan het onder-

werp: Huwelijk en jongerenpastoraat. Een citaat:

'Hoe komt het toch, dat wij onze jongeren nauwelijks of in het geheel niet op het huwelijk voorbereiden? De meeste catechisatieboekjes bijv. behandelen bijna alles behalve het huwelijk. Allerlei formulieren komen aan de orde, het doopformulier, het avondmaalsformulier en soms ook het formulier ter bevestiging van ambtsdragers, maar niet het huwelijksformulier. Terwijl wij – nota bene – op catechisatie te maken hebben met jongens en meisjes die elkaar leren kennen, verkeren krijgen . . . en dan verder? Terwijl wij ook zo vasthoudend zijn in onze belijdenis, dat huwelijk en gezin de hoeksteen vormen van de samenleving.

Het is onbegrijpelijk!

Onze aandacht voor de huwelijksvoorbereiding en de vragen van huwelijk en gezin in het algemeen is haast omgekeerd evenredig aan onze visie op het fundamentele karakter van het huwelijk als instelling van God. Waarom zijn wij zo passief?

Opmerkingen, die we ter harte moeten nemen!

W. G. de Vries

Nodig De Luisterpost eens uit.

De Luisterpost wil u graag een indruk geven van het werk dat deze stichting doet. Daartoe hebben wij een diaserie samengesteld. Nodig ons eens uit op een jaarvergadering, een gemeente-avond of een andere kerkelijke bijeenkomst. Dan komen wij u laten zien wat de Luisterpost ten gehore brengt. Waarom dat nodig is. En hoe de luisteraars ons werk waarderen.

De Luisterpost brengt kerkelijke evenementen op geluidsband bij de mensen thuis. Bij mensen die aan huis gebonden zijn. Zodat zij er óók bij horen.

Haal de Luisterpost eens binnen door een briefkaart te sturen naar:

Thuis horen
met **De Luisterpost**

De Luisterpost, Antwoordnummer 189,
3800 WB Amersfoort.
